

**Z PROBLEMATYKI
KSZTAŁCENIA JĘZYKOWEGO
V**

**POD REDAKCJĄ
ELŻBIETY AWRAMIUK**

BIAŁYSTOK 2014

Recenzent:

dr hab. Bernadeta Niesporek-Szamburska, prof. UŚ

Opracowanie graficzne:

Maciej Kazuczyk

Redakcja:

Elżbieta Awramiuk

Korekta:

Zespół

Redakcja techniczna i skład:

Bartosz Kozłowski

© Copyright by Uniwersytet w Białymstoku, Białystok 2014

Wydanie publikacji sfinansowano ze środków
Wydziału Filologicznego Uniwersytetu w Białymstoku

ISBN 978-83-7431-417-6

Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku
15-097 Białystok, ul. M. Skłodowskiej-Curie 14
tel. (085) 745 7120, e-mail: ac-dw@uwb.edu.pl
<http://wydawnictwo.uwb.edu.pl>

Druk i oprawa: Hot Art Białystok

Spis treści

Wstęp	9
-------	---

I

KOMPETENCJA JĘZYKOWA I KOMUNIKACYJNA UCZNIÓW I STUDENTÓW

MARTA BIEDRZYCKA Teoretyczna wiedza ortograficzna a sprawność pisania	15
DANUTA BULA O potrzebie działań twórczych w kształceniu umiejętności komunikacyjnych uczniów	31
JOANNA GAWĘŁ, AGNIESZKA KANIA Świadoma i skuteczna komunikacja na lekcjach języka polskiego w gimnazjum i szkole ponadgimnazjalnej. Ku rzeczywistej komplementarności nauczania	47
ANNA MAŁGORZATA KIETLIŃSKA Kompozycja wypracowania jako wyznacznik umiejętności tekstotwórczych uczniów	65
ANNA ZAGAJEWSKA Sprawność tekstotwórcza studentów na przykładzie pism kierowanych do rektora	83

II

NAUCZANIE JĘZYKA POLSKIEGO JAKO OBCEGO

MAŁGORZATA GĘBKA-WOLAK, ALEKSANDRA WALKIEWICZ O trudnej sztuce uproszczeń (na przykładzie opisu szyku w nauczaniu języka polskiego jako obcego)	105
---	-----

AGNIESZKA MIELCZAREK, BOGDAN WALCZAK Czynniki warunkujące postępy w nauce języka polskiego (na przykładzie międzynarodowej grupy początkującej)	123
MAŁGORZATA RZESZUTKO-IWAN Język polski czy polskawy? – kształcenie językowe w dobie zmian językowo-kulturowych	135
KATARZYNA SZOSTAK-KRÓL Zrozumieć jak najwięcej – integracja nauczania słownictwa i gramatyki w dydaktyce języka polskiego jako obcego	159

III

PODRĘCZNIKI I POMOCE DYDAKTYCZNE

ELŻBIETA AWRAMIUK Słowniki ortograficzne w kształceniu językowym	177
PIOTR OŁOWIAK Kompetencje komunikacyjne autorów podręczników akademickich	191
ALEKSANDRA ZOK-SMOŁA O (nie)obecności przyimka w szkolnym kształceniu językowym	199

IV

UCZNIOWIE O SPECJALNYCH POTRZEBACH EDUKACYJNYCH

MAGDALENA KOCHAŃSKA, GRAŻYNA KRASOWICZ-KUPIS Problemy edukacyjne uczniów z SLI i dysleksją rozwojową	223
ZOFIA POMIRSKA Trudności w nauce czytania i pisania jako konsekwencja zaniedbań systemu edukacyjnego	253
JOANNA KAMYKOWSKA, MARCIN SZCZERBIŃSKI Komputerowe gry edukacyjne dla dzieci z trudnościami w czytaniu – doświadczenia polskie i irlandzkie	265

V
WARSZTAT NAUCZYCIELA POLONISTY

- MAŁGORZATA GĘBKA-WOLAK, ANDRZEJ MOROZ**
Dydaktyka akademicka wobec problemu odróżniania członów
zdania (na przykładzie dopełnienia i okolicznika) 293
- MAŁGORZATA K. FRĄCKIEWICZ**
Teoria inteligencji wielorakich Howarda Gardnera a kształcenie
językowe. Wstęp do metody symultanicznej 311
- AGNIESZKA KULIG**
Przeżyj, opisz, wyraż. Obrazy na lekcjach języka polskiego
w gimnazjum a kształcenie umiejętności tekstotwórczych 325
- JOANNA SZERSZUNOWICZ**
O możliwościach wykorzystania haiku w kształceniu polonistycznym 339

VI
RECENZJE

- MAŁGORZATA FRĄCKIEWICZ**
*Zofia Budrewicz, Lekcje polskiego krajobrazu. Międzywojenna
proza podróżnicza dla młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu
Pedagogicznego, Kraków 2013, stron 364 359

ELŻBIETA AWRAMIUK
Uniwersytet w Białymstoku, Białystok

Słowniki ortograficzne w kształceniu językowym

STRESZCZENIE. Artykuł poświęcony jest omówieniu różnic między słownikami ortograficznymi. Analizie poddano kilka wybranych słowników ortograficznych z ostatnich piętnastu lat, adresowanych do szerokiego grona odbiorców. Porównano występujące w części słownikowej przykładowe hasła obejmujące pisownię nazw własnych i zapelatywizowanych, pisownię łączną i rozdzielną, pisownię wyrazów najnowszych i obcego pochodzenia oraz zakres informacji podawanych w artykule hasłowym. Przeprowadzona analiza pozwala sformułować pewne wnioski o implikacjach dydaktycznych. Tekst zawiera kilka propozycji wykorzystania słownika ortograficznego w praktyce dydaktycznej.

SŁOWA KLUCZOWE: słownik ortograficzny, kształcenie językowe, słownik online, świadomość językowa

1. Wprowadzenie

Ostatnie dwudziestolecie przyniosło niezwykle dynamiczny rozwój działalności wydawniczej w zakresie słowników ortograficznych. Zjawisko to Mirosław Bańko (2003) traktuje jako fenomen socjologiczny. Dawny monopol słowników Witolda Taszyckiego i Stanisława Jodłowskiego został zastąpiony bogatą ofertą. Danuta Piper (2003), która swój przegląd słowników zamknęła na drugiej połowie 2003 roku, dotarła do 72 poradników ortograficznych (nie uwzględniała kompendiów przeznaczonych dla uczniów klas I-III szkół podstawowych). Obecnie w bazie danych Bi-

blioteki Narodowej znajduje się ok. 200 słowników ortograficznych. Kilka z nich, najstarsze, to najpopularniejsze przed laty słowniki Taszyckiego i Jodłowskiego oraz Mieczysława Szymczaka, pozostałe to pozycje z lat 1991-2013. Część spośród nich zawiera w tytule słowo „szkolny”, „pierwszy”, „obrazkowy” lub „ilustrowany”, co jednoznacznie wskazuje na grupę najmłodszych adresatów.

Powszechnie jest mniemanie, iż słowniki ortograficzne różnią się jedynie nazwiskami autorów i ilością materiału językowego ujętego w części słownikowej. Nieraz można usłyszeć opinię użytkowników, że „każdy słownik jest taki sam” albo „nie ma znaczenia, z jakiego słownika korzystam”. Te przekonania są błędne. Słowniki ortograficzne różnią się wieloma aspektami, co więcej – rozbieżności te mogą być istotne zarówno dla uczniów, jak i dla nauczycieli. W prezentowanym artykule podjęto próbę omówienia różnic między słownikami ortograficznymi oraz zaproponowania kilku możliwości wykorzystania tych kompendiów w praktyce dydaktycznej.

2. Różnice między słownikami ortograficznymi

Podstawowym zadaniem słownika ortograficznego jest informowanie o poprawnej pisowni wyrazów i połączeń wyrazowych występujących w danym języku. Zasób podawanych informacji w dużej mierze zależy od adresata publikacji i jej celu.

Słowniki ortograficzne przeznaczone dla najmłodszych¹ zawierają ograniczone słownictwo, a w celu uatrakcyjnienia przekazu często operują kolorem oraz ilustracjami. Istnieją słowniki z założenia służące dydaktyce szkolnej, co zwykle sygnalizuje tytuł (np. *Ortograficzny słownik ucznia*; dalej – OSU). One także podają ograniczony zasób wyrazów. Słowniki, które swym adresatem czynią ogół użytkowników języka, mogą zawierać ponad 100 tysięcy słów. Gromadzą one niemal wszystkie potencjalne trudności pisowniowe dotyczące polszczyzny. Oczywiście słownik adresowany do szerokiego grona odbiorców może pełnić specyficzne funkcje, przykładowo słownik kieszonkowy niejako z definicji jest publikacją o bardzo ograniczonej liczbie artykułów hasłowych.

1 Oto kilka przykładów słowników ortograficznych adresowanych do najmłodszych odbiorców: G. Kuszteńska, B. Kuszteński, *Ilustrowany słownik ortograficzny dla klas I-IV*, Poznań 2000; K. Jankowska, T. Malepsza, A. Latusek, *Obrazkowy słownik ortograficzny dla klas I-III szkoły podstawowej*, Kraków 2003; Z. Płażewski, E. Rola, *Nowy ilustrowany słownik ortograficzny*, Warszawa 2007; L. Furmaga, *Ortofrajda*, Warszawa 2008; E. Polański, E. Dereń, *Szkolny słownik ortograficzny z wierszykami*, Warszawa 2007.

Klasyyczny słownik ortograficzny składa się z dwóch części: opisowej i słownikowej. Pierwsza z nich zawiera opis reguł ortograficznych, a druga – alfabetyczny spis wyrazów sprawiających trudności pisowniowe. Przeciętny użytkownik słownika rzadko zagląda do części pierwszej. Niektóre słowniki, zwłaszcza te adresowane do najmłodszych użytkowników i te najmniejsze, podręczne, pomijają część zawierającą reguły, nie można jednak wyobrazić sobie słownika pozbawionego części słownikowej. Z kolei reguły w części opisowej różnią się klarownością oraz stopniem wyczerpania. Opis zasad pisowni łącznej i rozdzielnej może zająć pół strony, ale może też obejmować stron dwadzieścia.

Poradniki ortograficzne w części słownikowej różni ilość haseł, ich dobór, zakres podawanych przy artykule hasłowym informacji, ale także przejrzystość układu. Nie w każdym słowniku z taką samą łatwością użytkownik dotrze do poszukiwanej informacji, gdyż nie wszędzie istnieje wzajemny system odsyłaczy między częścią słownikową a opisową. Niektóre słowniki rozszerzają zakres podawanej informacji poprawnościowej, podając szeroki rejestr form gramatycznych, co zwykle sygnalizowane jest w tytule (słownik ortograficzno-gramatyczny, słownik ortograficzno-fleksyjny), bądź rozwiewając wątpliwości związane nie tylko z pisownią wyrazów, ale także z ich wymową.

Należy dodać, że słowniki różnią się aktualnością² (nie tylko w zakresie przepisów, ale i w doborze słownictwa) oraz stroną graficzną (formatem, estetyką), mogą też zawierać niekonsekwencje (np. rozbieżności między tekstem przepisów a częścią słownikową) oraz... błędy ortograficzne³. Językoznawcy, którzy analizowali sposób potraktowania poszczególnych problemów ortograficznych w słownikach, gramatykach i poradnikach językowych, zwracali uwagę na niekonsekwentne rozwiązania, nieprecyzyjność wielu przepisów ortograficznych oraz liczne niejednoznaczności i niekonsekwencje (por. Dyszak, 1993; Rocławski, 1998; Karpowicz, 1999; Bąba, Skibski, 2003; Żmigrodzki, 2004; Rogowska-Cybulska, 2011).

Aby zilustrować różnice między słownikami ortograficznymi, dokonano porównania kilku wybranych kompendiów z ostatnich piętnastu lat, adresowanych do szerokiego grona odbiorców. Są to następujące opracowania:

-
- 2 Szerzej na temat zmienności pisowni w słownikach ortograficznych z różnych lat pisze Awramiuk (2013).
 - 3 W SOJP PWN (w wydaniu XVI i wcześniejszych) znalazło się hasło *niechżesz*, a w WSO (s. xlvii) – przykład *pseudo-Francuska*. Wiele błędów w słownikach ortograficznych, czasem ortograficznych, a czasem polegających na niestaranności opracowania, zostało omówionych przez Piper (2003: 93-95).

- *Wielki słownik ortograficzny języka polskiego* (WSO – ok. 350 tys. wyrazów i ich form⁴),
- *Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji* (NSO – ok. 125 tys. haseł),
- *Wielki słownik ortograficzno-fleksyjny* (WSOF – ok. 182 tys. haseł),
- *Nowy słownik ortograficzno-gramatyczny* (NSOG – ok. 50 tys. haseł),
- *Wielki słownik ortograficzny języka polskiego PWN* (WSO PWN – ok. 140 tys. haseł).

W wymienionych słownikach szukano informacji poprawnościowych dotyczących pisowni konkretnych wyrazów, ilustrujących ogólniejsze problemy ortograficzne, takie jak: pisownia nazw własnych i wyrazów pochodzących od nazw własnych, pisownia łączna i rozdzielna, pisownia wyrazów najnowszych i obcego pochodzenia. Porównano także zakres podawanych w artykule hasłowym informacji, dotyczących dzielenia wyrazu oraz pisowni form fleksyjnych. Przy porównywaniu poszczególnych haseł za obowiązującą przyjęto pisownię zalecaną przez słownik najbardziej aktualny, czyli WSO PWN.

W prezentowanych zestawieniach zastosowano następujący system oznaczeń:

* motywacja morfologiczna i/lub znaczenie podane w nawiasach, np. *nierozgarnięty* (*niemądry*),

** odesłanie do reguły w części opisowej, np. *nierozgarnięty* [168],

♦ hasło, które w danym znaczeniu można zapisać zarówno rozdzielnie, jak i łącznie (symbol wykorzystywany w NSO PWN).

2.1. Pisownia nazw własnych i zapelatywizowanych

Do porównania pisowni nazw własnych i zapelatywizowanych w analizowanych słownikach wybrano imię *Aladyn*, często błędnie pisane i wymawiane jako **Alladyn*, dwa polskie nazwiska dwuczłonowe, które spotkać można w dwóch wariantach pisowniowych (z łącznikiem i bez), przymiotnik pochodzący od nazwy własnej *Madej* oraz rzeczownik *Franuczka*, w wymowie homonimiczny z przymiotnikiem. Wyniki porównania prezentuje tabela 1.

4 Wydawca podaje informację o łącznej liczbie wyrazów i ich form, nie wymieniając liczby haseł, ale należy przypuszczać, że jest to słownik o wielkości porównywalnej do pozostałych omawianych.

Tabela 1. Pisownia nazw własnych i zapelatywizowanych w wybranych słownikach

Porównywane Hasła	WSO 1999	NSO 2002	WSOF 2003	NSOG 2005	WSO PWN 2011
Aladyn	Aladyn	Aladyn	Aladyn	–	Aladyn
francuska / Francuzka	francuski / Francuzka	francuski* / Francuzka*	francuski* / Francuzka	francuski	francuski*,** / Francuzka*
Frycz Mo- drzewski	Frycz Mo- drzewski	Frycz Mo- drzewski	Frycz-Mo- drzewski	–	Frycz Mo- drzewski ⁵
madejowy / Madejowy	madejowy* / Madejowy*	madejowy* / Madejowy*	madejowy / Madejowy	madejowy* / Madejowy*	madejowy*,** / Madejowy*,**
Sęp Szarzyński	–	Sęp-Szarzyń- ski	Sęp-Sza- rzyński	–	Sęp Szarzyński

Nie każdy słownik ortograficzny zawiera nazwy własne (por. NSGO), co ciekawe, nawet te, które je zawierają, mogą zalecać odmienną pisownię (por. Frycz-Modrzewski vs. Frycz Modrzewski w NSO i WSOF oraz Sęp-Szarzyński vs. Sęp Szarzyński w NSO i WSO). Ortografia zapelatywizowanych (lub będących w trakcie procesu apelatywizacji) nazw własnych jest wyraźnie niejednolita, o czym wielokrotnie pisano (Rogowska-Cybulska, 2011; Kosek, 2006; Malinowski, 2005; Bąba, Skibski, 2003). Niektóre słowniki różnicowanie semantyczne pisowni wielką i małą literą wyjaśniają poprzez podanie informacji morfologicznej lub znaczenia (por. WSO PWN), inne tego nie robią (por. WSOF). Odesłania do reguł ortograficznych także mogą przynieść różne rezultaty. WSOF wyjaśnieniu zasad pisowni wielką i małą literą poświęca 14 stron, WSO PWN – 20, a NSOG – 4, przy czym należy podkreślić, że czasami niewielkie rozmiary objętościowe sprzyjają treściwym syntezom (por. NSOG: 23).

2.2. Pisownia łączna i rozdzielna

Do porównania pisowni łącznej i rozdzielnej w analizowanych słownikach wybrano wyrazy ilustrujące rzeczywiste trudności ortograficzne użytkowników języka, a mianowicie pisownię: cząstki *-by*, morfemu *eks-* oraz przeczenia *nie* z imiesłowami odmiennymi i z przyimkiem *opodal*, których pisownia zmieniła się w latach 90. Wyniki porównania prezentuje tabela 2.

⁵ Forma notowana pod hasłem: Modrzewski.

Tabela 2. Pisownia łączna i rozdzielna w wybranych słownikach

Porównywane hasła	WSO 1999	NSO 2002	WSOF 2003	NSOG 2005	WSO PWN 2011
boby	boby *	boby *, **	boby* /bo by*	boby	boby*, **
ekszona	ekszona	ekszona / eks-zona	ekszona	–	ekszona **
niebędący	niebędący	nie będący ♦	niebędący / nie będący, lecz...	niebędący	niebędący**
nieopodal / nie opodal	nieopodal	nieopodal / nie opodal	nieopodal / nie opodal, lecz...	nieopodal	nieopodal / nie opodal
nierozgarnięty / nie rozgarnięty	nierozgarnięty	nierozgarnięty * / nie rozgarnięty* ♦	nierozgarnięty / nie rozgarnięty, lecz...	nierozgarnięty	nierozgarnięty* / nierozgarnięty*, **

Pisownia łączna i rozdzielna zmieniała się w ostatnich latach, ale kodyfikacja polskiej ortografii nie przebiega bezproblemowo (por. Polański, 2004; Saloni, 2005). Świadczy o tym także zestawienie wybranych haseł w tabeli 2 (por. hasła *ekszona*, *nieopodal*). Łącznik w wyrazach z częstką *eks-* został zlikwidowany w latach 70., z kolei pisownia *nieopodal* zmieniła się 20 lat później, ale w słownikach ortograficznych widać wyraźną dowolność w sposobie formułowania zaleceń pisowniowych. Reguła ortograficzna dotycząca pisowni części *by* ze spójnikami jest jednoznaczna, ale sposób jej ilustrowania w części słownikowej różnych wydawnictw – odmienny (por. hasło *boby*). Okazuje się, że przy rozstrzygnięciu wątpliwości pisowniowych korzystanie z części słownikowej czasami niewiele może pomóc i niezbędne staje się sięgnięcie do odpowiednich reguł w części opisowej. W niektórych wypadkach nawet taki zabieg może nie przynieść jednoznacznych rezultatów.

Warto zaznaczyć, że zgodnie z regulaminem Rady Języka Polskiego zasady ortograficzne dotyczące polskiej pisowni ustala Rada, ale w wielu słownikach pisze się o zapisach zalecanych przez Radę (por. np. NSO, cxxix). Konsekwencją są zauważone rozbieżności: jeden słownik zaleca najnowszy wariant pisowniowy, inny – oba. Ponadto autorzy słowników niekiedy odmiennie interpretują uchwalone zasady. Przykładem jest uchwała w sprawie pisowni *nie* z odmiennymi imiesłowami, która dopuszcza w pewnych wypadkach rozdzielną pisownię (np. *nie będący*), ale

nie wszystkie słowniki to zauważają (por. WSO, NSOG)⁶. W tym stanie rzeczy pojawia się wątpliwość dotycząca funkcji słownika ortograficznego: czy jest on wyznacznikiem skodyfikowanej normy ortograficznej, czy raczej oddaje preferencje pisowniowe jego autorów?

2.3. Pisownia wyrazów najnowszych i obcego pochodzenia

Do porównania pisowni wyrazów najnowszych i obcego pochodzenia w analizowanych słownikach wybrano jednostki o zróżnicowanej frekwencji⁷. Wyniki porównania prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Pisownia wyrazów najnowszych i obcego pochodzenia w wybranych słownikach

Porównywane hasła	WSO 1999	NSO 2002	WSOF 2003	NSOG 2005	WSO PWN 2011
akwapark / aquapark	–	–	Aquapark	–	akwapark / aquapark
leasing	leasing	leasing	leasing	leasing	leasing
on-line / online	–	–	–	–	on-line / online
native speaker	–	native speaker	native speaker	–	native speaker
pornofilm	porno film / porno-film	porno film / porno-film	porno film / porno-film	–	pornofilm

Zapożyczenia stosunkowo szybko wtapiają się w polski system językowy, jednak dla użytkowników języka stanowią źródło wielu problemów pisowniowych (por. Przybylska, 2008). Hasła, które są obecne w polszczyźnie od wielu lat, mają ustabilizowaną formę graficzną (por. *leasing* i *native speaker*), choć nie każdy słownik je notuje (por. WSO, NSOG). Przyrost wyrazów w systemie leksykalnym polszczyzny jest

6 Tekst pierwszej uchwały ortograficznej RJP brzmiał następująco: „Nie wykluczając zasadniczych zmian w przyszłości w polskiej ortografii, Rada Języka Polskiego podejmuje decyzję pozytywną co do łącznej pisowni *nie* z imiesłowami odmiennymi z dopuszczalnością świadomej pisowni rozdzielnej”, Komunikaty RJP Nr 1(2) 1998, s. 1.

7 Frekwencję oceniano na podstawie danych pochodzących z Narodowego Korpusu Języka Polskiego (<http://nkjp.pl>), w którym analizowane jednostki miały (dostęp 15.05.2014 r.) – w poszczególnych wariantach graficznych – od jednego (*pornofilm*) do ponad czterech tysięcy wystąpień (*online*).

od kilku dziesięcioleci bardzo dynamiczny, co wynika z rozwoju cywilizacyjnego. Wyrazy nowe, w zdecydowanej większości stanowiące zapożyczenia (por. *akwapark* lub *aquapark*, *on-line* lub *online*), nie były notowane w starszych wydaniach, w nowszych – najczęściej notowana jest ich postać wariantywna. Ich pisownia w słownikach z różnych lat zwykle oddaje kolejne etapy procesu adaptacyjnego do polszczyzny (por. *akwapark*). Najbardziej zaskakuje obecnie preferowana forma *pornofilm*. Wyraźnie w ostatnim piętnastoleciu dominowała pisownia wariantywna, ale żaden z tamtych wariantów nie został zaakceptowany przez WSO PWN. Pojawił się zupełnie nowy wariant graficzny, który prawdopodobnie jest wynikiem arbitralnej decyzji bądź redaktora słownika (por. Polański, 2009: 84), bądź jakiegoś gremium, z pewnością jednak nie jest to efekt działalności kodyfikacyjnej RJP⁸.

2.4. Zakres informacji podawanych w artykule hasłowym

Zakres informacji podawanych w artykule hasłowym wyraźnie różni analizowane słowniki. Artykuły hasłowe mogą zawierać informacje dotyczące podziału wyrazów przy przenoszeniu do nowej linii, pisowni poszczególnych form fleksyjnych, a nawet wymowy.

Tabela 4. Dzielenie w wyrazów w wybranych słownikach

Porównywane zjawisko	WSO 1999	NSO 2002	WSOF 2003	NSOG 2005	WSO PWN 2011
dzielenie wyrazów	-	+	+	-	+

Piszący miewają liczne wątpliwości dotyczące dzielenia wyrazów przy przenoszeniu do nowej linii. Słownik ortograficzny może pomóc w ich rozstrzygnięciu, jednak nie każdy podaje informacje na ten temat w części słownikowej (por. tabela 4). Warto podkreślić, że przepisy w tej kwestii nie zawsze są precyzyjne, a praktyka pisarska – rozchwiana (Piper, Saloni, 2003; Madejowa, 1999). Niekiedy trudno jest się zorientować, czy stosowane w słownikach znaki podziału są znakami podziału obowiązującego, czy podziału zalecanego.

Każdy słownik stara się podawać informację na temat form gramatycznych potencjalnie trudnych ortograficznie. Potwierdza to obserwacja wy-

8 Ostatnia uchwała ortograficzna RJP pochodzi z 2008 roku, a żadna z dotychczas ogłoszonych uchwał nie odnosi się do tego problemu. Wszystkie uchwały ortograficzne RJP znajdują się na stronie: www.rjp.pan.pl.

branych artykułów hasłowych w analizowanych słownikach (por. tabela 5). Niektóre wydawnictwa pomijają informacje „systemowe”, wynikające z ogólnych reguł ortograficznych motywowanych morfologicznie (np. -ę jako wyznacznik 1 os. lp. trybu oznajmującego form czasownikowych). Dwie z analizowanych publikacji (WSOF i NSOG) podają rozbudowane informacje gramatyczne, co jest związane z ich specyfiką zasygnalizowaną w tytule. Ponadto NSOG w wypadkach wątpliwych daje wskazówki dotyczące wymowy (miejsce akcentu). Warto zauważyć, że niektóre słowniki wszystkie informacje podają niejako wprost (por. WSO, NSOG), a inne stosują mniej lub bardziej skomplikowany system kwalifikatorów i symboli (por. WSOF, WSO PWN), ale każdy z nich podaje pewne informacje z zakresu fleksji. Widać to wyraźnie na przykładzie czasownika *idealizować*. Wydawałoby się, że nie zawiera on w bezokoliczniku trudności ortograficznej, a jednak występuje w każdym z omawianych słowników.

Tabela 5. Zakres informacji podawanych w artykule hasłowym wybranych słowników

Porównywane hasła	WSO 1999	NSO 2002	WSOF 2003	NSOG 2005	WSO PWN 2011
hultaj	tych hultajów <i>rzad.</i> hultai, tym hultajom	-taja; -tajów (a. tai)	hul/ta/ja, ~/jach, ~/ja/mi, ~/je, ~/jem, ~/jom, ~/jo/wi, ~/jów, (a. ~/i), ~/ju	D. hultaja, Ms. hultaju, M. hultaje, D. B. hultajów // hultai	-taja; -tajów (a. tai)
idealizować	idealizuję, idealizują; idealizuj; idealizowałby, idealizowano by	-zuję, -zują	i/de/a/li/zo/wa/li, /[by]/śmy, ~/[by]/ście i/de/a/li/zo/wa/ł, bym, ~/byś, ~/by i/de/a/li/zo/wa/ła, ~/bym, ~/byś, ~/by i/de/a/li/zo/wa/łem, ~/łeś, ~/łam, ~/łaś i/de/a/li/zo/wa/ło, ~/by i/de/a/li/zo/wa/ły, ~/[by]śmy, ~/[by]ście i/de/a/li/zo/wa/no, ~/no by i/de/a/li/zuj, ~/my, ~/cie i/de/a/li/zując i/de/a/li/zuję, ~/jesz, ~/je, ~/je/my, ~/je/cie, ~/ją	idealizuję, idealizujesz, idealizują; idealizuj; idealizowałby, idealizowano by, idealizując	-zuję, -zują

Słownik ortograficzny w wielu wypadkach pełni rolę słownika poprawnej polszczyzny. Przykładowo, przeciętny użytkownik języka, który ma wątpliwości dotyczące formy imiesłowu przymiotnikowego takich

czasowników jak: *wykonywać, przekonywać, przesłuchiwać*, form poprawnych szuka najczęściej w słownikach ortograficznych. Znajdzie je w wielu, jednak czasem występują one w obrębie artykułu hasłowego czasownika właściwego (jak w WSOF), a czasem – jako odrębne hasło (jak w WSO PWN).

3. Słownik ortograficzny w dydaktyce

W nauczaniu ortografii istotne jest rozwijanie myślenia i kształtowanie nawyku pracy ze słownikiem ortograficznym, jednakże na wyższych etapach nauczania słownik rzadko występuje jako pomoc dydaktyczna. Jeśli już się pojawi, to najczęstszym sposobem korzystania z niego jest odzukiwanie słów sprawiających trudność w pisowni. Sposobów pracy ze słownikiem ortograficznym jest znacznie więcej, a i korzyści wynikające z pracy z nim mogą być znacznie bogatsze niż jedynie doraźne rozwiązywanie wątpliwości.

Praca ze słownikiem ortograficznym zależy od etapu edukacyjnego. W klasach I-III szkoły podstawowej korzysta się ze specjalnych słowników, bazujących na nauczaniu wielozmysłowym. Obok tradycyjnych haseł w takich publikacjach istotną rolę pełnią ilustracje, kolor, rymowanki itp. Wyszukiwanie w słowniku odpowiednich wyrazów daje wielorakie korzyści: dzieci, kartkując, ćwiczą sprawność manualną i koordynację wzrokowo-ruchową, pamięć wzrokową, uczą się alfabetu, utrwalają litery, zapamiętują wzorec graficzny szukanego wyrazu, a ponadto kształtują nawyk autokorekty. Na każdym etapie warto urozmaicać ćwiczenia ortograficzne innymi ćwiczeniami (słownikowymi, gramatycznymi, grammi dydaktycznymi, tworzeniem własnych słowniczków ortograficznych), co pomaga uczniom zapamiętywać wyrazy z trudnościami ortograficznymi, a jednocześnie uatrakcyjnia proces uczenia się.

Starszym uczniom warto pokazywać różnorodność słowników (choćby porównując je w taki sposób, jaki zaprezentowano w niniejszym tekście), aby świadomie dokonywali ich wyboru, wiedzieli, jakie elementy są ważne w słowniku, jakiego typu informacje można w nim znaleźć. Konkretna placówka dydaktyczna nie musi dysponować ogromnym księgozbiorem, gdyż lekcję można oprzeć na materiałach przyniesionych do szkoły przez uczniów. Można założyć, że każdy ma w domu jakiś słownik ortograficzny, choć niektórzy pewnie dysponują wydawnictwami nieaktualnymi. Analizy i refleksje dotyczące różnych słowników, zestawianie poszczególnych rozstrzygnięć, porównywanie tej samej reguły ortogra-

ficznej w kilku słownikach, ocena przydatności przyjętych rozwiązań leksykograficznych i wartościowanie – wszystkie tego typu działania budują świadomość językową, uczą myślenia i samodzielności w wyszukiwaniu informacji. Przyjrzenie się słownikom ortograficznym z różnych lat powoli dostrzec proces stabilizowania się pisowni wyrazów zapożyczonych, a także zmienność w obrębie systemu leksykalnego. Z licealistami można przeprowadzić dyskusję na temat kontrowersyjnej tezy, że każda zmiana w skodyfikowanej normie ortograficznej wymaga od użytkownika kupna nowego, aktualnego słownika. Każdemu z pewnością przyda się świadomość, że w przewyciężaniu trudności ze stosowaniem skodyfikowanej normy ortograficznej słownik nie zawsze może pomóc. Niektóre wątpliwości ortograficzne można rozstrzygać jedynie poprzez dyskusję, ale w każdym wypadku wspólne zastanawianie się, dlaczego dany wyraz należy napisać tak, a nie inaczej, przyniesie rezultaty w postaci większej świadomości językowej.

Słownik ortograficzny zwykle pojawia się jako pierwszy, stanowi więc rodzaj wprowadzenia do korzystania z innych kompendiów leksykograficznych. To dzięki odpowiednio dobranemu słownikowi ortograficznemu i dobremu przewodnikowi w osobie nauczyciela uczeń dowie się, czym jest i do czego służy indeks *a tergo*, zyska świadomość funkcjonalności pewnych pojęć językowych takich jak: końcówka fleksyjna, przedrostek, wariantywność leksykalna i fleksyjna, nauczy się korzystać z systemu odsyłaczy i żywej paginy, zrozumie znaczenie pewnych skrótów i kwalifikatorów. Wszystkie te kompetencje przydadzą mu się w późniejszym czasie przy korzystaniu ze słowników i leksykonów, także dostępnych online. Nie ma wątpliwości, że to słowniki internetowe stanowią przyszłość. WSO PWN wraz z regułami pisowni jest dostępny online⁹. Uczniowie nie tylko powinni dowiedzieć się o jego istnieniu, ale powinni także nauczyć się z niego korzystać. Porównywanie różnych słowników internetowych, ocenianie ich wiarygodności, dyskutowanie nad zaletami i wadami rozwiązań klasycznych i wykorzystujących nowoczesną technologię, odwoływanie się do korpusów języka polskiego¹⁰ w polonistycznej pracy to jednocześnie kształcenie umiejętności technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesie nauczania – uczenia się i przygotowanie do życia w społeczeństwie informacyjnym.

9 Por. WSO PWN – <http://so.pwn.pl>.

10 Por. *Narodowy Korpus Języka Polskiego* – <http://nkjp.pl>; *Korpus Języka Polskiego Wydawnictwa Naukowego PWN* – <http://korpus.pwn.pl>.

4. Podsumowanie

Proponowane działania z wykorzystaniem słownika ortograficznego zyskują na znaczeniu szczególnie w kontekście stanu sprawności językowej polskich uczniów (por. Krzyżyk, 2010; Synowiec, 2006). Ortografia jest jednym z wielu elementów kształcenia językowego, ale można powiedzieć, że najbardziej podstawowym, gdyż niedobory w tym zakresie niosą negatywne skutki przez całe dorosłe życie. Wybór przez nauczyciela konkretnego słownika do pracy może mieć znaczące konsekwencje dydaktyczne. Nie mniej ważne wydaje się kształcenie samodzielności w wyborze poradnika ortograficznego, niezależności myślowej oraz potrzeby korzystania z tego typu opracowań. Warto pamiętać, że dla wielu osób słownik ortograficzny pozostaje na całe życie jedynym słownikiem jednojęzycznym, z którego korzystają.

Zaproponowany przegląd słowników prowadzi do jeszcze jednej refleksji. Otóż świadomość istnienia różnic między słownikami ortograficznymi pozwala dostrzec pewne niebezpieczeństwo, które kryje się w obecnym systemie oceniania w systemie szkolnym. Podczas egzaminów pisemnych egzaminator, kierując się szeregiem wytycznych, decyduje o poprawności zapisu. Niektóre błędy ortograficzne, choćby takie jak błędny zapis dwuczłonowego nazwiska, mogą zostać uznane za błąd rzeczowy i bezpośrednio wpłynąć na ocenę. Jeśli wyznacznikiem poprawności pisowniowej dla egzaminatora jest słownik ortograficzny, to istotne jest określenie w wymaganiach egzaminacyjnych, jaka konkretnie powinna być to publikacja.

Bibliografia

- Awramiuk E. (2013), *Pisownia polska w ostatnim siedemdziesięcioleciu*, w: *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska, procesy, tendencje*, red. A. Dunin-Dudkowska, A. Małyńska, Lublin: Wydawnictwo UMCS, s. 563-579.
- Bańko M. (2003), *Słowniki ortograficzne w Polsce – fenomen socjologiczny*, „Prace Filologiczne”, 48, 7-32.
- Bąba S., Skibski K. (2003), *O pisowni nazw własnych i ich derywatów we frazeologizmach*, „Język Polski”, 4/5, 288-293.
- Dyszak A. (1993), *Średnio zamożny i mało wartościowy czy średniozamożny i małowartościowy?* „Język Polski”, 4-5, 340-344.
- Karpowicz T. (1999), *Niektóre dyskusyjne zagadnienia ortograficzne i ich ujęcia w słownikach*, „Poradnik Językowy”, 7, 8-15.
- Kosek I. (2006), *O ortografii w kontekście apelatywizacji*, „Prace Językoznawcze”, 8, 21-28.

- Krzyżyk D. (2010), *Umiejętności tekstotwórcze i językowe uczniów w pracach maturalnych z języka polskiego*, w: *Kształcenie językowe w dobie kultury masowej polisensorycznej*, red. U. Kopeć, Z. Sibiga, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 149-163.
- Madejowa M. (1999), *Norma ortograficzna a praktyka pisarska w dzieleniu wyrazów przy ich przenoszeniu*, „Poradnik Językowy”, 7, 30-35.
- Malinowski M. (2005), *O (spornym) łączniku w nazwiskach dwuwyrazowych*, „Język Polski”, 2, 131-133.
- NSO PWN: *Nowy słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, red. E. Polański, Warszawa 2002: PWN.
- NSOG: *Nowy słownik ortograficzno-gramatyczny z zasadami ortografii i interpunkcji*, red. I. Kamińska-Szmaj, Warszawa 2005: Wydawnictwo Europa.
- OSU: Z. Saloni, T. Wróblewska, K. Szafran (1994), *Ortograficzny słownik ucznia*, Warszawa: PWN.
- Piper D. (2003), *Współczesna norma ortograficzna w szkole — na przykładzie gimnazjum*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Piper D., Saloni Z. (2003), *O dzieleniu wyrazów w języku polskim przy przejściu do nowej linii – w roku 2003*, w: D. Piper, *Współczesna polska ortografia w szkole na przykładzie gimnazjum*, Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, s. 257-273.
- Polański E. (2004), *Reformy ortografii polskiej – wczoraj, dziś, jutro*. „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, LX, 29-46.
- Polański E. (2009), *Historia ortografii polskiej argumentem za potrzebą reformowania współczesnej pisowni*, „Z Teorii i Praktyki Dydaktycznej Języka Polskiego”, 20, 76-85.
- Przybylska R. (2008), *Problemy pisowni i wymowy skrótowców zapożyczonych z języka angielskiego*, „LingVaria”, 2, 107-113.
- Rocławski B. (1998), *Krytyczne spojrzenie na zasady polskiej ortografii*, Gdańsk: Glottispol.
- Rogowska-Cybulska E. (2011), *Zasady pisowni polskiej w świetle pytań kierowanych do poradni językowej*, „Język Polski”, 2-3, 134-141.
- Saloni Z. (2005), *O kodyfikacji polskiej ortografii – historia i współczesność*, „Nauka” Kwartalnik PAN, 4, 71-96.
- SOJP PWN: *Słownik ortograficzny języka polskiego*, red. M. Szymczaka, wyd. XII, Warszawa 1986: PWN.
- Synowiec H. (2006), *O sytuacji języka ojczystego w zreformowanej szkole*, w: *Kompetencje nauczyciela polonisty we współczesnej szkole*, red. E. Bańkowska i A. Mikołajczuk, Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, s. 125-135.
- WSOF: *Wielki słownik ortograficzno-fleksyjny*, red. J. Podracki, Warszawa 2003: Świat Książki.
- WSO: *Wielki słownik ortograficzny języka polskiego*, red. A. Markowski, Warszawa 1999: Wilga.
- WSO PWN: *Wielki słownik ortograficzny PWN z zasadami pisowni i interpunkcji*, red. E. Polański, Warszawa 2011: PWN.
- Żmigrodzki P. (2004), *O polskich słownikach ortograficznych z punktu widzenia metaleksykografii*, „Poradnik Językowy”, 5, 15-30.